

*Мінченко Д. А.,**кандидат юридичних наук,**магістр Лондонського університету Queen Mary,**доцент кафедри цивільного права**Національного університету «Одеська юридична академія»*

ДОСЯГНЕННЯ RESTITUTIO IN INTEGRUM У ПРОЦЕСІ ВИКОНАННЯ РІШЕНЬ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ

Анотація. Дана наукова стаття присвячена визначенню процесуальних особливостей перегляду судових рішень за виключними обставинами як юридичного механізму, що забезпечує досягнення *restitutio in integrum* при виконанні рішень Європейського суду з прав людини з метою відновлення цивільних прав особи. *Restitutio in integrum* розглядається як юридичний засіб реалізації одного з найважливіших принципів міжнародного права, що застосовується у випадках порушення права – принципу повного відшкодування шкоди, заподіяної внаслідок правопорушення. Стверджується, що найбільш оптимальною формою реалізації *restitutio in integrum* при виконанні рішень Європейського суду з прав людини є судова форма, що полягає у перегляді рішення національного суду за виключними обставинами з підстави встановлення міжнародною судовою установою, юрисдикція якої визнана Україною, порушення Україною міжнародних зобов'язань при вирішенні даної справи судом. Досліджено напрацьовані судовою практикою умови та обмеження для реалізації особою права на звернення до суду з вимогою про перегляд судового рішення за виключними обставинами з підстави встановлення міжнародною судовою установою, юрисдикція якої визнана Україною, порушення Україною міжнародних зобов'язань при вирішенні даної справи судом. Зроблено висновок, що судові ухвали можуть бути об'єктом перегляду за виключними обставинами за умов, якщо ними закінчено розгляд справи або якщо вони унеможливили судовий розгляд справи. Для визначення судових ухвал, якими закінчується розгляд справи, в умовах відсутності чітких роз'яснень як в нормах законодавства, так і в судовій практиці, можна орієнтуватись на наявні в матеріалах судової практики роз'яснення, що стосуються можливості перегляду судових ухвал за нововиявленими обставинами. До ухвал, що унеможливають судовий розгляд справи, варто відносити не лише ухвали про відмову у відкритті провадження, а й у деяких випадках – ухвали про повернення заяви, скарги. В кожному окремому випадку необхідно виходити з того, чи спричинила саме ця ухвала порушення прав особи, передбачених Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод і чи спричинить перегляд такої ухвали *restitutio in integrum*. Якщо відповідь на дане питання ствердна, то така ухвала не лише може, а й повинна бути переглянута за виключними обставинами з підстави встановлення міжнародною установою, юрисдикція якої визнана Україною, порушення Україною міжнародних зобов'язань при вирішенні справи судом.

Ключові слова: міжнародне приватне право, принципи права, реституція, відшкодування шкоди, перегляд судового рішення, перегляд за виключними обставинами.

Постановка проблеми. *Restitutio in integrum* як відновлення *status quo ante* (первісного стану, який існував до порушення права) є юридичним засобом реалізації одного з важливих принципів міжнародного права, що застосовується у випадках порушення права – принципу повного відшкодування шкоди, заподіяної внаслідок правопорушення. Суть даного принципу зводиться до того, що відшкодування повинне, наскільки це можливо, ліквідувати усі наслідки протиправного діяння і відновити ситуацію, яка з найбільшою ймовірністю існувала б, якби порушення права не відбулося.

Суттєвий науковий інтерес викликає здійснення *restitutio in integrum* при виконанні в Україні рішень Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ), у яких констатовано порушення Україною міжнародних зобов'язань, передбачених нормами Європейської конвенції про захист прав людини та основоположних свобод 1950 р. (далі – ЄКПЛ).

Restitutio in integrum (відновлення настільки, наскільки це можливо, попереднього юридичного стану, який Стягувач мав до порушення Конвенції) відповідно до п. а ч. 2 ст. 10 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» належить до додаткових заходів індивідуального характеру, які вживаються з метою забезпечення відновлення порушених прав потерпілої особи [1].

Загалом, реституція є доволі потужним юридичним засобом, застосування якого сприяє найбільш повному поновленню порушених прав потерпілої особи. Законом вона визначена лише як додатковий захід індивідуального характеру, як видається, лише тому що присудити справедливую сатисфакцію можна практично у будь-якій справі, тоді як здійснити *restitutio in integrum* можливо далеко не завжди, оскільки вона нерідко наштовхується на незворотність негативних наслідків правопорушення. Крім того, фактична реалізація *restitutio in integrum* більшою мірою залежить від держави-відповідача та знаходиться під меншим впливом ЄСПЛ. Однак у випадках, коли реституція все ж можлива, вона, як правило, має для потерпілої особи навіть більшу вагу та значення, ніж виплата справедливої сатисфакції, а отже фактично займає основне, а не додаткове положення серед засобів захисту порушеного права особи. Тому в юридичних джерелах наголошується на її пріоритетності [2, с. 147]. Утім, це не заважає застосовувати дані засоби юридичного захисту в сукупності для реалізації принципу повного відшкодування шкоди, про що, наприклад, справедливо зазначають у своїх дослідженнях Т.А. Грабович [3, с. 35] та М.М. Камішанський [4, с. 15].

Стан дослідження. Окремі питання здійснення виконання рішень Європейського суду з прав людини досліджувалась

такими науковцями як Н.Є. Блажівська, В.А. Ведькал, О.К. Вишняков, О.Ю. Гарасимів, Т.А. Грабович, Л.Л. Грицаєнко, М.О. Дармін, В.А. Завгородній, М.М. Камишанський, Н.В. Косяк, О.О. Кочура, Л.М. Москвич, Л.А. Олійник, В.П. Паліюк, Б.П. Рагушна, Н.І. Севостьянова, К.В. Смирнова, С.Я. Фурса та ін. Однак проблематика реалізації *restitutio in integrum* шляхом перегляду судових рішень за виключними обставинами з підстави установлення міжнародною установою, юрисдикція якої визнана Україною, порушення Україною міжнародних зобов'язань при вирішенні справи судом, залишається малодослідженою.

Метою даної наукової статті є визначення процесуальних особливостей перегляду судових рішень за виключними обставинами як юридичного механізму, що забезпечує досягнення *restitutio in integrum* при виконанні рішень Європейського суду з прав людини з метою якомога більш повного відновлення цивільних прав особи.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до ч. 3 ст. 10 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» відновлення попереднього юридичного стану Стягувача здійснюється, зокрема, шляхом: а) повторного розгляду справи судом, включаючи відновлення провадження у справі; б) повторного розгляду справи адміністративним органом [1].

Серед названих у 3 ст. 10 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» форм реалізації *restitutio in integrum* найбільш оптимальною є саме судова форма, що полягає у перегляді рішення національного суду. Це пов'язано з тим, що звернення до ЄСПЛ можливе лише після проходження потерпілою особою національних судових інстанцій, а отже здійснення *restitutio in integrum*, як правило, вимагає перегляду рішень національних судів.

У Рекомендації № R(2000)2 Комітету міністрів Ради Європи державам-членам «Щодо повторного розгляду або поновлення провадження у певних справах на національному рівні після прийняття рішень Європейським судом з прав людини» відзначається, що компетентні органи держави-відповідача самі вирішують, які заходи, зважаючи на наявні в національній правовій системі засоби, є найбільш відповідними для досягнення *restitutio in integrum*. В цьому ж документі Комітет міністрів відзначає, що його практика у здійсненні нагляду за виконанням рішень Суду показує, що у виняткових випадках повторний розгляд справи або поновлення провадження є найбільш ефективним, якщо не єдиним засобом досягнення *restitutio in integrum* [5].

У зв'язку з цим Комітет міністрів закликав Договірні Сторони, зокрема, до перегляду своїх національних правових систем з метою забезпечення адекватних можливостей повторного розгляду справи, включаючи поновлення провадження, у випадках, коли Суд визнав порушення Конвенції, особливо:

i) коли потерпіла сторона і далі зазнає значних негативних наслідків рішення, ухваленого на національному рівні, – наслідків, щодо яких справедлива задоволеність не була адекватним засобом захисту і які не можна виправити інакше ніж через повторний розгляд або поновлення провадження;

ii) коли рішення Суду спонукає до висновку, що: а) оскаржене рішення національного суду суперечить Конвенції по суті, або б) в основі визнаного порушення лежали суттєві процедур-

ні помилки чи недоліки, які ставлять під серйозний сумнів результат оскарженого провадження на національному рівні [5].

Здійснення перегляду рішення національного суду з метою досягнення *restitutio in integrum* відбувається за правилами процедури перегляду судових рішень за виключними обставинами.

З цієї метою застосовується така підстава перегляду судових рішень за виключними обставинами як встановлення міжнародною судовою установою, юрисдикція якої визнана Україною, порушення Україною міжнародних зобов'язань при вирішенні даної справи судом.

У постанові Великої Палати Верховного Суду від 20.03.2018 р. у справі № 2–3435/11 визначено усього сім умов здійснення перегляду судових рішень за виключними обставинами у зв'язку з установленням міжнародною установою, юрисдикція якої визнана Україною, порушення Україною міжнародних зобов'язань при вирішенні справи судом: «1) судові рішення національних судів України є такими, якими закінчено розгляд справи або які унеможливили судовий розгляд; 2) ці рішення національних судів України набрали законної сили; 3) наявність рішення міжнародної установи, юрисдикція якої визнана Україною (такими є рішення ЄСПЛ); 4) у такому рішенні міжнародної установи (рішенні ЄСПЛ) констатовано порушення Україною міжнародних зобов'язань при вирішенні справи судом; 5) у такому рішенні міжнародної установи (рішенні ЄСПЛ) зазначено про порушення національними судами при розгляді справи гарантованих Конвенцією прав заявника, тобто порушення норм права до ухвалення чи при ухваленні рішення, яким було вирішено спір по суті чи закрито провадження у справі, залишено заяву без розгляду або відмовлено у відкритті провадження, а саме у суді першої, апеляційної та за наявності касаційної інстанцій, чи при здійсненні контролю за виконанням судових рішень; 6) у такому рішенні міжнародної установи (рішенні ЄСПЛ) має бути зазначено, чи з його змісту можна зробити висновок про необхідність вжиття додаткових заходів індивідуального характеру для відновлення попереднього юридичного стану заявника; 7) таке відновлення попереднього юридичного стану заявника можливе шляхом повторного розгляду справи судом, включаючи відновлення провадження у справі» [6].

Відповідно до першої умови об'єктом перегляду можуть бути лише ті судові рішення, якими закінчено розгляд справи або які унеможливили судовий розгляд. У даному випадку Верховний Суд вдався до розширеного тлумачення положень процесуального закону. Так, наприклад, відповідно до ч. 1 ст. 423 ЦПК рішення, постанова або ухвала суду, якими закінчено розгляд справи, що набрали законної сили, можуть бути переглянуті за нововиявленими або виключними обставинами (подібні положення містяться й у ч. 1 ст. 361 КАС та ч. 1 ст. 320 ГПК). Винятком є лише ч. 1 ст. 459 КПК, яка відповідного застереження не містить. Отже у процесуальних кодексах йдеться лише про судові рішення, якими закінчується розгляд справи, і не згадуються рішення, які унеможливають судовий розгляд. Утім такий підхід Верховного Суду є цілком виправданим, оскільки нерідко саме унеможливлення судового розгляду може розцінюватись Європейським судом з прав людини як порушення права особи на доступ до суду, а отже вважатись порушенням положень ЄКПЛ.

У зв'язку з наявністю цієї умови виникає питання про те, які саме ухвали суду вважаються такими, що спричиняють

закінчення розгляду справи, а також такими, що унеможливають судовий розгляд, а отже можуть бути переглянуті за виключними обставинами.

Варто відзначити, що перелік таких ухвал ніде не закріплено. Для його визначення, в першу чергу, варто звернутись до п'ятої умови, яка сформульована в аналізованій постанові Великої Палати. В ній прямо названо три види ухвал: про закриття провадження у справі, про залишення заяви без розгляду та про відмову у відкритті провадження. Перші дві ухвали є такими, що закінчують розгляд справи, а третя – такою, що унеможливає судовий розгляд. Утім зрозуміло, що цими трьома видами ухвал перелік судових ухвал, що підлягають перегляду за виключними обставинами не обмежується.

У зв'язку з тим, що одна й та сама норма закону визначає об'єкти для двох видів перегляду: за нововиявленими та виключними обставинами, для визначення судових ухвал, якими закінчується розгляд справи, можна орієнтуватись на роз'яснення, що стосуються можливості перегляду судових ухвал за нововиявленими обставинами, які містяться, зокрема, у п. 2 постанови Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ № 4 від 30.03.2012 р. «Про застосування цивільного процесуального законодавства при перегляді судових рішень у зв'язку з нововиявленими обставинами» [7] з поправкою на чинне процесуальне законодавство. Так, ухвалами, якими закінчено розгляд справи, є: ухвали суду першої інстанції про закриття провадження у справі чи залишення заяви без розгляду; відмову у задоволенні заяви про скасування рішення третейського суду; скасування рішення третейського суду; видачу виконавчого листа та відмову у видачі виконавчого листа на примусове виконання рішення третейського суду. Звичайно, даний перелік не є вичерпним, а, скоріше, орієнтовним.

З ухвалами, які унеможливають судовий розгляд, дещо складніше, адже відсутній навіть орієнтовний їх перелік. Скоріш за все, Верховний Суд має на увазі судові ухвали, які перешкоджають виникненню судового процесу. Крім вже названих ухвал про відмову у відкритті провадження сюди також варто віднести ухвали про повернення заяви, скарги. Така ухвала хоча формально не унеможливає виникнення судового процесу, оскільки, за загальним правилом, не перешкоджає повторному зверненню до суду із відповідною заявою, скаргою, однак все ж перешкоджає виникненню судового процесу та в деяких випадках може спричинити фактичну неможливість отримання особою судового захисту. Прикладом може слугувати ситуація залишення судом позовної заяви без руху через несплату судового збору з подальшим поверненням її позивачеві у випадках, коли позивач за законом звільнений від обов'язку його оплати, тобто коли суд помилково вимагав від позивача оплатити судовий збір. В таких випадках якщо суди вищестоящих інстанцій не скасують дану ухвалу суду, позивач, хоч формально і не позбавлений можливості знову подати до суду цей самий позов, фактично позбавляється доступу до суду, адже оплата судового збору може бути для нього невідомим тягарем.

Ще одне питання, яке виникає в процесі окреслення кола об'єктів перегляду за виключними обставинами, чи варто включати до такого переліку ухвали, які унеможливають розгляд справи судами апеляційної та касаційної інстанцій (наприклад, ухвали про відмову у відкритті апеляційного чи касаційного провадження, про повернення апеляційної чи касаційної скарги).

Позиція Верховного Суду з цього приводу є дещо суперечливою, адже, з одного боку, у тій же п'ятій умові йдеться про ухвали всіх судових інстанцій (першої, апеляційної та касаційної), а з іншого, у вищезгаданій постанові Великої Палати Верховного Суду від 20.03.2018 р. у справі № 2-3435/11 Верховний Суд не визнав об'єктом перегляду за виключними обставинами ухвалу про відмову у відкритті касаційного провадження як таку, що не закінчує судового розгляду.

Як вбачається, в кожному окремому випадку необхідно виходити з того, чи спричинила саме ця ухвала порушення прав особи, передбачених ЄСПЛ і чи спричинить перегляд такої ухвали *restitutio in integrum*. Якщо відповідь на дане питання ствердна, то така ухвала не лише може, а й повинна бути переглянута за виключними обставинами з підстави установленням міжнародною установою, юрисдикція якої визнана Україною, порушення Україною міжнародних зобов'язань при вирішенні справи судом.

Також Велика Палата Верховного Суду в п. 81 іншої своєї постанови зауважила, що «не може застосовуватися як захід індивідуального характеру на виконання рішення ЄСПЛ перегляд судових рішень у зв'язку з виключними обставинами за пунктом 2 частини третьої статті 423 ЦПК України у випадках, якщо встановлені ЄСПЛ порушення Україною міжнародних зобов'язань: 1) повинні бути усунуті лише шляхом вжиття заходів загального характеру; 2) не стосуються особи, яка подала заяву про перегляд судових рішень; 3) не стосуються справи, про перегляд судового рішення в якій подана заява; 4) стосуються лише тривалості розгляду даної справи чи тривалості невиконання ухвалених у ній судових рішень» [8].

Визначене у цій постанові Великої Палати Верховного Суду чітко корелює та жодним чином не суперечить наведеним вище умовам, викладеним у постанові Великої Палати Верховного Суду від 20.03.2018 р. у справі № 2-3435/11, що свідчить про послідовність практики Верховного Суду в питанні перегляду судових рішень за виключними обставинами з підстави установленням міжнародною установою, юрисдикція якої визнана Україною, порушення Україною міжнародних зобов'язань при вирішенні справи судом.

Заява має бути подана не пізніше тридцяти днів з дня, коли така особа дізналася або могла дізнатися про набуття цим рішенням статусу остаточного.

Відповідно до ст. 44 ЄКПЛ «рішення Палати ЄСПЛ стає остаточним:

а) якщо сторони заявляють, що вони не звертатимуться з клопотанням про передання справи на розгляд Великої Палати; або

б) через три місяці від дати постановлення рішення, якщо клопотання про передання справи на розгляд Великої Палати не було заявлено; або

с) якщо колегія Великої Палати відхиляє клопотання про передання справи на розгляд Великої Палати згідно зі статтею 43 ЄКПЛ» [9].

Рішення Великої Палати ЄСПЛ стає остаточним одразу після його ухвалення. Остаточні рішення ЄСПЛ опубліковуються [9].

Важливо акцентувати увагу на тому, що зазначений тридцятиденний строк відраховується не від моменту набуття рішенням ЄСПЛ статусу остаточного, а саме з моменту, коли особа, на користь якої ухвалене рішення ЄСПЛ, дізналася або могла дізнатися про таке набуття. Відповідно до ст. 5 Закону

України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» обов'язок сповіщення про рішення ЄСПЛ покладається на державу в особі Уповноваженого у справах Європейського суду з прав людини Міністерства юстиції України. Даний орган зобов'язаний протягом десяти днів від дня одержання повідомлення про набуття рішенням ЄСПЛ статусу остаточного надіслати стислий виклад рішення стягувачеві, Уповноваженому Верховної Ради України з прав людини, всім державним органам, посадовим особам та іншим суб'єктам, безпосередньо причетним до справи, за якою постановлено рішення [1]. У зв'язку з тим, що відповідно до ст. 6 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» переклад тексту рішення на українську мову покладається на державу, стягувачеві має бути направлено текст рішення як мовою оригіналу, так і офіційний його переклад на українську мову.

Отже саме з моменту, коли стягувач отримав вказаний вище текст рішення ЄСПЛ (чи повинен був отримати, якщо неотримання відбулося з вини стягувача) і починається відлік тридцятиденного строку на подання заяви про перегляд рішення національного суду за виключними обставинами. Тому в разі, коли Уповноважений у справах Європейського суду з прав людини Міністерства юстиції України не виконав належним чином свого обов'язку щодо сповіщення особи, на користь якої було ухвалено рішення ЄСПЛ, про набрання цим рішенням статусу остаточного, строк звернення із заявою про перегляд рішення національного суду за виключними обставинами не може вважатися пропущеним.

Заява розглядається Великою Палатою Верховного Суду протягом тридцяти днів. За результатами перегляду судового рішення Велика Палата Верховного Суду приймає постанову, якою може:

1) відмовити в задоволенні заяви про перегляд судового рішення за виключними обставинами та залишити відповідне судове рішення в силі;

2) задовольнити заяву про перегляд судового рішення за виключними обставинами, скасувати відповідне судове рішення та ухвалити нове рішення чи змінити рішення;

3) скасувати судове рішення і закрити провадження у справі або залишити позов без розгляду;

4) скасувати судове рішення (судові рішення) повністю або частково і передати справу на новий розгляд до суду першої чи апеляційної інстанції [10].

Висновки. Найбільш оптимальною формою реалізації *restitutio in integrum* при виконанні рішень ЄСПЛ є судова форма, що полягає у перегляді рішення національного суду за виключними обставинами з підстави встановлення міжнародною судовою установою, юрисдикція якої визнана Україною, порушення Україною міжнародних зобов'язань при вирішенні даної справи судом.

Судові ухвали можуть бути об'єктом перегляду за виключними обставинами за умов, якщо ними закінчено розгляд справи або якщо вони унеможливили судовий розгляд справи. Орієнтовний перелік ухвал, якими закінчується розгляд справи, визначений у п. 2 постанови Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ № 4 від 30.03.2012 р. «Про застосування цивільного процесуального законодавства при перегляді судових рішень у зв'язку з нововиявленими обставинами», який необхідно розглядати з по-

правкою на чинне процесуальне законодавство. До ухвал, що унеможливають судовий розгляд справи варто відносити не лише ухвали про відмову у відкритті провадження, а й у деяких випадках – ухвали про повернення заяви, скарги. В кожному окремому випадку необхідно виходити з того, чи спричинила саме ця ухвала порушення прав особи, передбачених Конвенцією про захист прав людини та основоположних свобод і чи спричинить перегляд такої ухвали *restitutio in integrum*. Якщо відповідь на дане питання ствердна, то така ухвала не лише може, а й повинна бути переглянута за виключними обставинами з підстави встановлення міжнародною установою, юрисдикція якої визнана Україною, порушення Україною міжнародних зобов'язань при вирішенні справи судом.

Література:

1. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини: Закон України від 23.02.2006 № 3477-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2006. № 30. Ст. 260.
2. Камишанський М.М. Компенсація та реституція: обрання адекватної форми відшкодування шкоди за міжнародне правопорушення. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція»*. 2016. № 24. С. 144–148.
3. Грабович Т.А. “*Restitutio in integrum*” та “*restitutio in pristinum*” у доктрині та практиці права міжнародно-правової. *Право та державне управління*. 2020. № 4. С. 31–36.
4. Камишанський М.М. Міжнародно-правове регулювання використання компенсації як форми відшкодування шкоди держав і міжнародних міжурядових організацій за міжнародно-протиправні діяння : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2017. 22 с.
5. Рекомендації № R(2000)2 Комітету міністрів Ради Європи державам-членам «Щодо повторного розгляду або поновлення провадження у певних справах на національному рівні після прийняття рішень Європейським судом з прав людини» : прийнята Комітетом міністрів на 694-му засіданні заступників міністрів від 19 січня 2000 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_175#Text
6. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 20.03.2018 р. у справі №2-3435/11 (провадження № 14-12свц18). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/73438206>.
7. Про застосування цивільного процесуального законодавства при перегляді судових рішень у зв'язку з нововиявленими обставинами : постанова Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ № 4 від 30.03.2012 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0004740-12#Text>
8. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 20 березня 2018 р. у справі № 2-3646/11 (провадження № 14-6звц18). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/73469599>
9. Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод від 04.11.1950. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text
10. Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18.03.2004 № 1618-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 40–41, 42. Ст. 492.

Minchenko D. Achieving *restitutio in integrum* in the enforcement of judgments of the European Court of Human Rights in Ukraine

Summary. This research article is devoted to determining the procedural features of exceptional circumstances review of court judgments as a legal mechanism ensuring *restitutio in integrum* in the course of execution of judgments of the European Court of Human Rights with a view to restoring the civil rights of an individual. *Restitutio in integrum* is seen as a legal means of implementing one of the most important principles of international law applicable in cases of violation of the law –

the principle of full compensation for the damage caused by the offence. It is argued that the most optimal form of *restitutio in integrum* in the execution of judgments of the European Court of Human Rights is the judicial form, which consists in reviewing a national court's decision in exceptional circumstances on the basis of a finding by an international judicial institution whose jurisdiction is recognised by Ukraine that Ukraine has violated its international obligations in the course of the court's consideration of the case. The author examines the conditions and restrictions established by court practice for exercising the right to apply to the court for review of a court decision in exceptional circumstances on the grounds that an international judicial institution whose jurisdiction is recognised by Ukraine has established that Ukraine has violated its international obligations in the course of the court's consideration of the case. The author concludes that court judgments may be subject to exceptional circumstances review provided that they have completed the consideration of a case or made it impossible to consider the case in court. In order to determine the court rulings that terminate the proceedings,

in the absence of clear explanations in either the law or court practice, one may rely on the explanations available in the case law regarding the possibility of reviewing court rulings based on newly discovered circumstances. The rulings that make it impossible to hear a case in court include not only rulings to refuse to open proceedings, but also, in some cases, rulings to return an application or complaint. In each individual case, it is necessary to proceed from whether this particular ruling has caused a violation of the rights of a person under the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms and whether the review of such a ruling will entail *restitutio in integrum*. If the answer to this question is yes, then such a decision not only can but should be reviewed in exceptional circumstances on the grounds that an international institution whose jurisdiction is recognised by Ukraine has established that Ukraine has violated its international obligations in the course of the court's decision.

Key words: international private law, principles of law, restitution, compensation for damage, review of a judgment, review in exceptional circumstances.